

філософською спільнотою декількох вищих навчальних закладів та Інститутом філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. – Х.: КП „Друкарня №13”, 2005. – 11 с.

5. „Перелік галузей знань, бакалаврських програм (fields of study) та програм професійного спрямування підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України”. Схвалено Колегією МОН України та Громадською Колегією при Міністерстві освіти і науки України 1 грудня 2005 року. Міністр С.Н. Ніколаєнко, Голова Громадської Колегії М.З. Згуровський.

6. Лем С. Сумма технологий. Terra Fantastica, Москва, Санкт-Петербург, 2002. – 669 с.

7. Основы инновационного менеджмента: Теория и практика: Учеб. пособие /Под ред. П.Н. Завлина и др. –М.:ОАО «НПО «Издательство «Экономика», 2000. – 475 с.

8. Стийкий екологічно безпечний розвиток і Україна: Навч. посіб. /Ф.В. Вольвач, М.І. Дробноход, В.Г. Дюканов та ін.; За ред. М.І. Дробнохода. –К.:МАУП, 2002. – 104 с.

9. Воропаев В.И. Управление проектами в России. – М.: «Аланс», 1995. – 225 с.

В.Г. Воронкова

доктор філософських наук, професор

Запорізька державна інженерна академія

МЕТАФІЗИЧНІ ВИМІРИ ТВОРЧОСТІ Г.С. СКОВОРОДИ

Від гносеології Г.С. Сковорода переходить до метафізики, в контексті якої його роздуми про людину, смисл її життя, сутність і долю її. Головне його поняття - це серце. "Всяк есть то, каково сердце в нем, - говорит он, - всему в человеке глава есть сердце - оно и есть истинный человек" Саме в "духовному" серці є "бездна, которая всем объемлет и содержит". Далі він пише: "Что есть сердце, если не душа? Что есть душа, если не бездонная мыслей бездна? Что есть мысль, если не корень, семя и зерно всея нашей плоти - крови, и прочей наружности?" "Мысль есть тайная пружина всей нашей телесной машины". Все це своєрідна метафізика людини, є близькою до біблійної антропології з деякими пріоритетами антропології Філона, є близькою до вчень XVIII ст., які завершилися дослідженнями "несвідомої сфери" в людині. Сковорода виступає дослідником природи

людини. В його метафізичних дискусіях можна зустріти ідеї платонівської антропології. Зокрема вчення про „еротичну” природу устремлінь наших. "Не любит сердце, не видя красоты", - відмічає Сковорода. Метафізичним мотивам Сковороди співзвучний стоїчний принцип "жити згідно з природою". Його концепція "сродности" праці виходить з того, що "тайно нашему закону ества человека". Але в метафізиці Сковороди є і мотиви, що виходять з біблейних трактатів. Характеризуючи серце, він виходить з містичної літератури, що має витоки у творах Мейєстра Екгардта, а саме, "искры Божией", "погребенной в человеке". Сковорода відмічає, що в людині є не тільки "искра Божия" (М.Екгардт), але і "таится Дух Божий". Ще в першому діалозі "Нарцис" він утверджує, що емпірична людина є "тінь" і "сон" дійсної людини. У кожній людині перебуває "Дух Божий", "божественная сила": "Истинный человек (к которому мы восходим в духовном нашем зрении) один во всех нас и в каждом целый,"- говорить Сковорода. Між тим він не утверджує, що Бог є "субстанція" в кожній людині. Логос індивідуальний в кожному своєму бутті і разом з тим він "все людина". Дійсна людина в кожному із нас є запорукою нашої індивідуальності, але вона невіддільна від "небесної людини" - від Господа. Він учив, що в глибині кожної людини є "Царство Божие" і "царство зла": "Сии два царства",- пише Сковорода, - у кожній людині створюють одвічну боротьбу. Але кожна людина, залучаючись до "Царства Божия" може відійти від "царства зла", створюючи свою індивідуальність. "Древо жизни находится посреди нашей плоти", "Древо жизни - это Господь Иисус Христос; Боговоплощение связывает все человечество с Богом, и потому после Боговоплощения "истинный человек" "един во всех и целый в каждом". Господь, на його думку, залишається "цілим" в кожному і в той же час Він знаходиться в усіх.

Г.С.Сковорода вирішує найважчу проблему співвідношення антропології і метафізики - індивідуального й універсального в бутті. Істотна амбівалентність в людині знаходиться в межах індивідуальності: індивідуальність не є реальністю лише в емпіричному плані, але зберігає силу і за межами його. Г.С.Сковорода стоїть на позиціях пантеїзму (розчинення Бога в природі і навпаки) і захищає дуалізм, який пронизує його творчість. "Весь мир состоит из двух натур: одна видимая - тварь, другая невидимая - Бог; Бог всю тварь пронизает и содержит". І в іншому місці він пише: "Бог есть бытие всему: в древе Он есть истинное дерево, в траве — трава... в теле нашем перстном

єсть нове тело... Он єсть во всем". Бог є "основание и вечный план нашей плоти", є дві натури у всьому — "божественная и телесная", тому "ничто погибнуть не может, но все является вечным в своем начале и пребывает невредимо". Це надзвичайно нагадує Мейєстра Екгардта і приближається до пантеїзму, а інколи навіть до віталістичної космології стосунків, ототожнюючи поняття природи і Бога. Бог є джерело будь-якої сили в бутті, він є таємною пружиною всьому. "Але емпірична реальність є тільки "тінню" дійсного буття, присутністю і дією Бога в світі. Емпірична реальність вся "тримається" і рухається Богом. "Бог єсть вечная глава и тайный закон в тварях", - він є "древом жизни", а все останнє лише "тінь".

Етика Сковороди є етикою творчості, етикою покірливості таємним законам нашого духу, адже моральне натхнення не стільки рухає людиною, скільки зумовлює боротьбу з самим собою. В людині знаходиться "тайное руководство блаженныя природы" і треба тільки не заважати "премудрости, живущей в нас". Моральний шлях людини дає поштовх містичним силам, що живуть всередині людини, а емпіричні сили в людині (воля в першу чергу) заважають моральному духу. "Не вините мира - невинен сей мертвец. Корень греховности лежит в самом человеке и в сатане. Поэтому моральное возрастание и єсть борьба нашего сердца, духовного начала в человеке с эмпирическими его движениями". "Воля, несытый ад! - говорит Сковорода, - все тебе яд, всем ты яд"; "всяк, обоживший свою волю, враг єсть Божией воле и не может войти в Царствие Божие".

У глибині серця кожної людини необхідно знайти таємний закон її зростання, перш за все, знайти самого себе. "Какое мучение, - відмічає Сковорода, - трудиться в несродном деле", тобто в "несродній праці". Поняття "сродності" означає прямувати до свого покликання: "природа и сродность означает врожденное Божие благословение, тайный Его закон, всю тварь управляющий". Треба "прежде всего сыскать искру истины Божией, а она освятив нашу тьму, пошлет нас к священному Силоаму", тобто очистити нас. Сковорода дуже гостро відчував сили, які заважали нашому сходженню до вічної правди. "О, Отче мой! Трудно вырвать сердце из клейкой стихийности мира", замислюючись над проблемами реальності зла. Тому він відмічає: "для того НАМ внушается тьма, чтобы открылся свет". Відмінності зла і добра зникають за межами емпіричної реальності. "Знаешь, - пише він, - что єсть змий, - знай, что он же и Бог єсть". "Змий только тогда вреден, когда по земле ползет", тобто залиша-

ється в сфері емпірій. "Ми ползаем по земле" (т.е. погрязаем в мирской неправде), но если мы "вознесем" его, "тогда явится спасительная сила его". Подолання ЗЛА відбувається через подолання емпіричної його сторони: "если будем все время видеть в змее одну злость и плоть, не перестанет он уязвлять нас". Зло відкриває нам шлях до добра в їх тотожності один до одного. "Сии две половины составляют едино; Господь сотворил смерть и жизнь, добро и зло, нищету и богатство и слепил их воедино". Але щоб у злі відкрилась "спасительная сила", для цього слід відійти від влади, тобто духовно її подолати.

Сковорода говорить: "Старайся, чтобы из твоей лживой земли блеснула правда Божия, чтобы в глубине эмпирии раскрылась вечная сторона ее, - держась за нее, мы освободимся от лжи эмпирического бытия и тем самым станем на путь преобразования. Таким образом, зло есть несомненная реальность в пределах мира, и не зло является призрачным, но сам мир призрачен в своей нынешней данности". Етичний дуалізм долається через перетворення видимого в невидиме, тварного в божественне. Йому був властивий свого роду містичний оптимізм, звернення до схованого всередині людини світла, пошуком цього світла в темряві, до перетворення життя, якого шукає кожна душа. Сила Сковороди в подоланні емпіризму, розкритті неповноти і неправди чуттєвого буття. Творчість Сковороди свідчить про те, що він є засновником української метафізичної традиції.

В.А. Жадько

доктор філософських наук, професор

Запорізький державний медичний університет

ЯКОЮ Є РЕЛІГІЙНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ Г.СКОВОРОДИ?

Відповідь на поставлене питання філософія повинна дати обов'язково, адже нині в Україні відбувається не стільки релігійно-філософське, скільки релігійно-церковне відродження. У зв'язку з цим важливо проаналізувати, як саме розумів „Біблію” і християнство Г.Сковорода.

Ми думаємо, що пошук об'єктивної відповіді лежить на шляху філологічно-філософського визначення релігії. Це – *святість* постійно здійснюваного зв'язку з духом минулого досвіду людства, записа-